

АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО У ДЕМОКРАТИЧНИХ ДЕРЖАВАХ ЯК ОБ'ЄКТ ГНОСЕОЛОГІЇ ПРАВОЗНАВСТВА

ADMINISTRATIVE JUSTICE IN DEMOCRATIC STATES AS AN OBJECT OF EPISTEMOLOGY OF JURISPRUDENCE

Коваль М.П., к.ю.н., суддя,

П'ятий апеляційний адміністративний суд,

ORCID ID: 0009-0005-4781-6431

Актуальність дослідження обумовлена значимістю адміністративного судочинства щодо забезпечення прав людини та основоположних свобод, внаслідок чого проблематика набуває перманентного характеру. Метою роботи виступає загальний огляд наукових досліджень, об'єктом гносеології яких є адміністративне судочинство у демократичних державах задля наступного пізнання цього об'єкта.

Наукові дослідження організації та функціонування адміністративного судочинства поділено на декілька груп: науково-дослідні роботи, присвячені висвітленню становлення в Україні адміністративної юстиції; науково-дослідні роботи, присвячені висвітленню ознак і сутності адміністративного судочинства, іншим загально-правовим характеристикам цього різновиду правосуддя; науково-дослідні роботи, присвячені висвітленню окремих аспектів здійснення цього різновиду правосуддя.

Наголошено на взаємозв'язку адміністративної юстиції та інтерпретації правових явищ у контексті превалюючого типу розуміння права. Встановлено, що вивчення генези адміністративного судочинства є ключовою передумовою для глибокого розуміння сутності цього правового явища та його правової природи, дозволяючи визначити як сучасний стан явища, так і тенденції його розвитку. Аналіз генези дозволяє розглядати вплив соціально-політичних змін на формування та розвиток адміністративного судочинства.

Вказано на важливість пізнання принципів адміністративного судочинства, які дозволяють охарактеризувати як зміст, так і межі відповідної діяльності, встановлюючи загальні засади, основоположні ідеї здійснення адміністративної юстиції.

Відзначено, що розуміння процесу здійснення адміністративного судочинства дозволяє сформулювати загальне уявлення про це правове явище, його правову природу, створити правову модель адміністративного судочинства.

Аналіз наукових досліджень правників щодо організації та функціонування адміністративного судочинства дозволив дійти висновку про відсутність праці, у яких на доктринальному рівні (з урахуванням результатів компаративних досліджень) визначається концептуальне розуміння засад функціонування адміністративних судів, тенденцій їх розвитку тощо. Українська правова доктрина переважно зосереджує увагу на окремих аспектах організації та діяльності адміністративного судочинства.

Ключові слова: адміністративний суд, адміністративне судочинство, правосуддя, порівняльно-правове дослідження, принцип адміністративного судочинства.

The relevance of the research is determined by the importance of administrative justice in ensuring human rights and fundamental freedoms, consequently the problem becomes permanent. The purpose of the paper is a general overview of scientific research, the object of epistemology of which is administrative justice in democratic states for the further knowledge of this object.

Scientific research on the organization and functioning of administrative justice is divided into several groups: scientific research papers dedicated to covering the formation of administrative justice in Ukraine; scientific and research papers devoted to covering the features and essence of administrative justice, and other general and legal characteristics of this type of justice; scientific and research papers dealing with certain aspects of the implementation of this type of justice.

The interconnection between administrative justice and the interpretation of legal phenomena in the context of the prevailing type of law understanding is emphasized. It has been established that the study of the genesis of administrative justice is a key prerequisite for a deep understanding of the essence of this legal phenomenon and its legal nature, allowing to determine both the current state of the phenomenon and the trends of its development. Analysis of genesis allows to consider the impact of social and political changes on the formation and development of administrative justice.

It is pointed out the importance of learning the principles of administrative justice allowing characterizing both the content and the limits of the corresponding activity, establishing the general principles, fundamental ideas of the administrative justice implementation.

It is noted that the understanding of the process of administrative justice implementation allows to formulate a general idea about this legal phenomenon, its legal nature, and create a legal model of administrative justice.

The analysis of scientific research by domestic lawyers regarding the organization and functioning of administrative justice allowed us to come to the conclusion that there are no papers in which, at the doctrinal level (taking into account the results of comparative studies), a conceptual understanding of the principles of the functioning of administrative courts, trends in their development, etc. is determined. Domestic legal doctrine mainly focuses attention on certain aspects of the organization and activity of administrative justice.

Key words: administrative court, administrative justice, justice, comparative and legal research, principle of administrative justice.

Постановка проблеми. Одним із визначальних принципів демократичної держави є поділ влади, важливість реалізації якого була концептуально обґрунтована ще у XVIII столітті французьким мислителем Ш.-Л. Монтеск'є. На відміну від попередників, філософ серед органів публічної влади виокремив судову гілку, яка виступає арбітром не тільки у спорах у сфері приватного права, але і у спорах у галузі публічного права.

Розвиток і ускладнення суспільних відносин стали факторами розгалуження і спеціалізації судових органів і, як наслідок, утворення адміністративного судочинства. І хоча значимість адміністративного судочинства щодо забезпечення прав людини та основоположних свобод, законних інтересів не викликає сумнівів, у різних державах застосовуються його різні моделі.

Для України інститут адміністративного судочинства є відносно новим, що обумовлює важливість перманентного вивчення досвіду його функціонування в інших державах (зокрема, з метою визначення можливості імплементації у національну правову систему), як і узагальнення та гносеологію власного досвіду.

Актуальність цієї проблематики визначається і триваючими в Україні реформами судової гілки влади, зокрема і у контексті виконання взятих на себе зобов'язань щодо європейської інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика адміністративного судочинства систематично є об'єктом інтересу вчених-правників. Одним із чинників цього процесу є значимість адміністративного судочинства. Так, у цьому аспекті важко не погодитись з тезою В. Скрип-

чення про те, що «створення ефективної моделі адміністративного судочинства є важливим завданням, від якого прямо залежить подальший розвиток суспільства та організація системи публічного адміністрування різними державними процесами» [1, с. 12].

Відзначимо, що означена проблематика вивчалась такими авторами, як В. Авер'янов, О. Бачеріков, Ю. Битяк, А. Бондаренко, А. Зеленов, В. Кампо, О. Капинос, О. Капля, Н. Коваленко, В. Малихіна, А. Манжула, Р. Миронюк, В. Олашин, В. Пчелін, М. Смокович, О. Соколенко, В. Стефанюк, Т. Тур, Т. Фулей та ін.

Однак, слід вказати на те, що проблематика комплексного вивчення адміністративного судочинства як цілісної доктрини (особливо з урахуванням компаративного аспекту) залишається недостатньо висвітленою українською правничою наукою.

Мета статті. Здійснити загальний огляд наукових досліджень, об'єктом гносеології яких є адміністративне судочинство у демократичних державах задля наступного пізнання цього об'єкта.

Виклад основного матеріалу. Гносеологія правових явищ, як і будь-яких соціальних явищ, передбачає з'ясування питання їх генези (що обумовлює використання історичного підходу як елементу методології сучасного правознавства). Саме тому у першу чергу відзначимо науково-дослідні роботи, присвячені висвітленню становлення в Україні адміністративної юстиції.

Серед правників, що досліджували цей предмет, слід згадати наступних: І. Бойка [2], А. Бондаренко [3], П. Едера [4], Ю. Кравцову [5], В. Кульчицького [2], Р. Ониско [6], О. Пасенюка [7], В. Решота [8], О. Свида [9], В. Стефанюка [10] та ін.

Так, цілком слушно Ю. Кравцова вказує на те, що до 1996 р. (у цьому році було прийнято Конституцію України) розв'язання питання запровадження адміністративного судочинства уповільнювалося через неприйняття як самою судовою системою, так й іншими державними інституціями такого виду правосуддя. Тільки з уведенням принципу спеціалізації судів загальної юрисдикції на конституційному рівні адміністративна юстиція перетворюється з суто теоретичної проблеми на практичну, а її впровадження почало поступово переходити з площини загальнотеоретичних дискусій у сферу законотворення [5].

Наведене дозволяє зробити висновок про пов'язаність адміністративної юстиції з інтерпретацією правових явищ у контексті превалюючого типу розуміння права. Відтак, правильно відзначає і Р. Ониско про сприйняття адміністративної юстиції радянською доктриною як зайвого інституту, значення якого перебільшене та про можливість виконання його функцій засобами прокурорського нагляду [6, с. 98].

На нашу думку, вивчення генези адміністративного судочинства є ключовою передумовою для глибокого розуміння сутності цього правового явища та його правової природи, урахуовуючи наступне:

- врахування історичних коренів дозволяє визначити етапи становлення та еволюції адміністративного судочинства, розкриваючи його основні засади;

- аналіз генези дозволяє розглядати вплив соціально-політичних змін на формування та розвиток адміністративного судочинства;

- вивчення етапів становлення розкриває ключові правові традиції, що визначають особливості цього судочинства;

- розгляд генези дозволяє визначити основні цілі та завдання, які перед собою ставили законодавці на різних етапах розвитку адміністративного судочинства, що сприяє розумінню його функцій у сучасному правовому просторі;

- аналіз генези допомагає встановити зв'язок між традиціями минулого та сучасними тенденціями у сфері адміністративного правосуддя;

- вивчення історії формування адміністративного судочинства сприяє усвідомленню змін у підходах до вирішення спорів між громадянами та органами публічної влади;

- розгляд генези адміністративного судочинства створює підґрунтя для концептуального розуміння його правової природи та позначає основні принципи, які визначають його функціонування в правовій системі.

Таким чином, пізнання генези адміністративного судочинства виступає важливим методологічним підґрунтям його усебічної гносеології, дозволяючи визначати як сучасний стан явища, так і тенденції його розвитку.

Звідси цілком очевидним є розуміння того, що важливим підґрунтям подальшої компаративної гносеології адміністративної юстиції є саме сприйняття однойменного правового явища.

Ознаки і сутність пізнаваного предмета відіграють пропедевтичну роль при проведенні порівняльно-правових досліджень. У цьому контексті слід згадати роботи таких науковців, як Л. Анохіна [11], І. Бородін [12], І. Винокурова [13], О. Капинос [14], А. Карнарук [15], В. Коваль [16], І. Коліушко [17], О. Корчинський [18], Р. Куйбіда [17], Є. Курінний [19], В. Малихіна [20], О. Міщенко [21], В. Скрипченко [1] та ін.

На окрему увагу заслуговує теза української дослідниці О. Капинос про те, що «обов'язковою передумовою виникнення відносин адміністративного судочинства виступає неякісне (неправомірне) публічне (державне) управління, здійснене щодо заявника (скаржника)» [14, с. 12]. Хоча і не повною мірою погоджуючись із цим положенням, вважаємо, що воно багато у чому вказує на сутнісний характер адміністративного судочинства, потребуючи детального вивчення.

Наголосимо і на вивченні принципів адміністративного судочинства, які дозволяють охарактеризувати як зміст, так і межі відповідної діяльності, що і складає досліджуване явище, виходячи з їх розуміння як «ідейної надбудови, що є орієнтирами для здійснення тих процедур, за якими здійснюється процес судочинства в адміністративних судах» [1, с. 16].

Доволі важливим для розуміння адміністративного судочинства є дефініція, наведена О. Корчинським, у якій пропонується інтерпретувати це явище як «невід'ємний атрибут правової держави, спрямований на забезпечення верховенства права, судового захисту конституційних прав і особистих свобод громадян, судового контролю за правомірністю актів органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, вирішення спорів адміністративного характеру між громадянами та органами, які здійснюють публічно-владні повноваження» [18, с. 3].

Виокремимо також дисертаційне дослідження Н. Ільчишина, присвячене комплексному висвітленню процедур адміністративного судочинства, у якому серед іншого «визначено особливості правового регулювання та практичного здійснення цих процедур на стадії відкриття провадження в справі, на стадії підготовчого провадження та на стадії розгляду справи по суті, намічено перспективи вдосконалення нормативних засад та практики здійснення судових процедур в адміністративному судочинстві» [22, с. 2].

Так, у контексті останнього дослідження слід вказати, що розуміння процесу здійснення адміністративного судочинства дозволяє сформулювати загальне уявлення про це правове явище, його правову природу, створити правову модель адміністративного судочинства, виходячи з наступного. По-перше, це дозволяє осмислити механізми та процедури, які використовуються для вирішення публічно-правових спорів. По-друге, вивчення процесу розкриває ключові етапи вирішення справ. По-третє, це сприяє усвідомленню правових принципів, які лежать в основі адміністративного судочинства. По-четверте, розуміння процесу робить можливим виділення основних суб'єктів

цього процесу, таких як судді, сторони та ін. По-п'яте, таке дослідження допомагає визначити роль доказів та їх значення у вирішенні адміністративних справ. По-шосте, вивчення процесу надає змогу аналізувати ефективність процедур та визначити можливі напрямки їх вдосконалення. Нарешті, розуміння процесу адміністративного судочинства формує підґрунтя для створення систематизованої правової моделі цього виду юридичної діяльності.

Загалом варто вказати на те, що роботи означеної групи дозволяють отримати цілісне розуміння адміністративного судочинства. Хоча, слід наголосити на тому, що у національному правознавстві фактично відсутнє саме доктринальне осмислення проблематики адміністративного судочинства, що буде ґрунтуватись на компаративному аналізі та яке визначало б перспективи розвитку відповідного інституту в Україні.

Наступним важливим завданням ґносеології адміністративного судочинства вітчизняним правознавством виступають окремі аспекти здійснення цього різновиду правосуддя.

Серед авторів, які вивчали означену проблематику, слід згадати таких як Л. Анохіна [11], С. Бондарчук [23], І. Винокурова [13], С. Гебеш [24], О. Дубенко [25], Н. Льчишин [22], М. Корнієнко [26-27], В. Пчелін [28] та ін.

У роботах цих авторів висвітлюються окремі аспекти адміністративного судочинства. І хоча вивчення таких праць не дає загального уявлення про досліджуване правове явище, вони складають важливе підґрунтя концептуального осмислення цього різновиду правосуддя.

У таких дослідженнях автори глибоко аналізують і розглядають різні складові цього правового явища, розкриваючи їх особливості та взаємозв'язки. Ці дослідження становлять важливе значення для загального розуміння адміністративного судочинства, хоча не можуть забезпечити повне уявлення про це правове явище. Однак, вони дозволяють глибше розібратися у конкретних аспектах адміністративного судочинства, таких як процедури, компетенція, структура, права та обов'язки учасників процесу

та ін. Вони розглядають питання, пов'язані з визначенням компетенції адміністративних судів, особливостями проведення судових засідань у цьому контексті, а також правами та гарантіями учасників судового процесу.

Додамо, що у роботах цієї групи зосереджується увага на аналізі судової практики та розвитку адміністративного судочинства в різних країнах чи вказується на особливості саме адміністративного судочинства. Окремі автори також вказують на основні тенденції подальшого розвитку, а також ті виклики, з якими стикається означене правосуддя.

Так, у цьому контексті згадаємо аналіз С. Гебешем статистичних даних за кількістю звернень до адміністративних судів, який дозволив авторові зробити наступний висновок: «Кількість звернень до адміністративного суду постійно зростає. Вказане, з однієї сторони, свідчить про низький рівень якості функціонування органів публічної адміністрації, які допускають у своїй роботі порушення прав та законних інтересів інших осіб, але, з іншої, свідчить і про зростання довіри до адміністративного суду як до ефективного засобу захисту порушених або оспорюваних прав» [24, с. 11].

В цілому, роботи, що досліджують окремі аспекти адміністративного судочинства, становлять важливий елемент формування концептуального розуміння цієї галузі правосуддя. Вони надають глибокий аналіз конкретних питань, що сприяє кращому розумінню моделі адміністративного судочинства, особливостей її функціонування.

Висновки. Таким чином, аналіз наукових досліджень українських правників щодо організації та функціонування адміністративного судочинства дозволяє зробити висновок про відсутність праць, у яких на доктринальному рівні (з урахуванням результатів компаративних досліджень) визначається концептуальне розуміння засад функціонування адміністративних судів, тенденцій їх розвитку тощо. Українська правова доктрина переважно зосереджує увагу на окремих аспектах організації та діяльності адміністративного судочинства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скрипченко В.О. Принципи адміністративного судочинства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 206 с.
2. Кульчицький В., Бойко І. Система судових органів Галичини у складі Австро-Угорщини. *Право України*. 2000. № 11. С. 137-139.
3. Бондаренко А.А. Розвиток адміністративного судочинства в Україні. *Форум права*. 2012. № 4. С. 118-124.
4. Едер П.Т. Правові основи організації та діяльність Вищого крайового суду у Львові (1855–1918 pp.): історико-правове дослідження. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2015. 241 с.
5. Кравцова Ю.О. Адміністративна юстиція в Україні – становлення та розвиток. URL https://minjust.gov.ua/m/str_4930
6. Ониско Р.В. Історичний аналіз становлення адміністративного судочинства на території сучасної України. *Науковий погляд на розвиток адміністративної юстиції в історичному контексті. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2014. Вип. 24. Т. 3. С. 94-99.
7. Пасенюк О. Розвиток адміністративної юстиції в Україні. *Юридичний вісник України*. 2003. №28. 12-18 липня. С. 7.
8. Решота В.В. Передумови формування адміністративного судочинства в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 3. С. 124-127.
9. Свіда О.Г. Адміністративні суди в Україні: становлення та перспективи розвитку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2008. 17 с.
10. Стефанюк В.С. Правова обумовленість запровадження адміністративної юстиції в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2000. 185 с.
11. Анохіна Л.С. Суб'єкти адміністративної юрисдикції в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2001. 158 с.
12. Бородин І. Про сутність адміністративної юстиції. *Право України*. 2000. № 2. С. 15–17.
13. Винокурова І.М. Організаційно-правові засади діяльності адміністративних судів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 215 с.
14. Капинос О.В. Теоретико-правові засади функціонування адміністративного судочинства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 22 с.
15. Карнарук А. Організація діяльності та юрисдикція Адміністративного суду. *Підприємство, господарство, право*. 2006. № 4. С. 103-107.
16. Коваль В.М. Актуальні проблеми організації та діяльності апеляційних судів в Україні: монографія. Севастополь: Вид-ць Кручинін Л. Ю., 2005. 188 с.
17. Коліушко І.Б., Куйбіда Р.О. Адміністративні суди: для захисту прав людини чи інтересів держави. *Право України*. 2007. № 3. С. 18-19.
18. Корчинський О.І. Правові засади організації адміністративного судочинства в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2018. 185 с.
19. Курінний Є. Адміністративна юстиція як невід'ємна складова адміністративно-правового захисту. *Підприємство, господарство, право*. 2004. № 2. С. 20–25.
20. Малихіна В.В. Організаційно-правове забезпечення адміністративного судочинства в Україні: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Дніпро, 2021. 225 с.
21. Міщенко О.Є. Правове регулювання здійснення адміністративного судочинства в умовах реформ та економічних перетворень: автореф. канд. юр. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 19 с.
22. Льчишин Н.В. Судові процедури в адміністративному судочинстві: питання теорії та практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2023. 449 с.
23. Бондарчук С.А. Деякі проблеми забезпечення ефективності здійснення адміністративного судочинства в Україні. *Форум права*. 2010. № 4. С. 96-101.
24. Гебеш С.А. Відкриття провадження в адміністративній справі як стадія адміністративного судочинства: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Ужгород, 2021. 251 с.
25. Дубенко О.М. Доказування в адміністративному судочинстві в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2010. 225 с.
26. Корнієнко М.В. Правоохоронна діяльність: адміністративно-правовий аспект. *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту*. 2013. Вип. № 3. Т. 2. С. 34–36.
27. Корнієнко М.В. Адміністративне право як галузь національного прав: правовий дискурс. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 8. С. 137–140.
28. Пчелін В.В. Організація адміністративного судочинства України: правові засади. Харків, 2017. 448 с.